

книгодрукування, використання преси, а також у царині мистецтва, зокрема в церковній архітектурі. Важливим є з'ясування механізму реалізації доктрини православної церкви у її національному сегменті.

Список використаних джерел

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / І.Власовський. – [Репринтне видання]. – Нью-Йорк, 1957. – К., 1998. – Т.ІІІ. – 360 с.
2. Грекулів Є.Ф. Як православна церква служила самодержавству / Є.Ф. Грекулів. – Харків – Одеса, 1931. – 103 с.
3. Дорошенко Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу / Д.Дорошенко. – Берлін, 1940. – 69 с.
4. Духовний подвиг в деле служения Церкви Христовой. К 150-летию со дня рождения и 80-летию со дня кончины доктора богословия, профессора, протоиерея Тимофея Ивановича Буткевича / А.В. Парфенова. – Харьков, 2006. – 237 с.
5. Ігнатюша О.М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) / О.М. Ігнатюша. – Запоріжжя, 2004. – 440 с.
6. Лотоцький О. Сторінки минулого / О.Лотоцький. – Варшава, 1932. – 278 с.
7. Меша В.Г. Конфесійний та суспільний аспекти розвитку православної церкви в Україні 1875–1900 років / В.Г. Меша. – Донецьк, 2007. – 354 с.
8. Миллер А. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) / А.Миллер. – СПб., 2000. – 260 с.
9. Надтока Г.М. Православна церква в Україні: соціально-релігійний контекст (1900–1917 рр.) / Г.М. Надтока. – К., 1998. – 271 с.
10. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: У 2 т. / І.Огієнко. – К., 1993. – Т.1–2. – 284 с.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. / Н.Полонська-Василенко. – К., 1992. – Т.2. – 608 с.
12. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни і відродження / Петро Слободянюк. – Хмельницький, 2000. – 266 с.
13. Степовик Д. Церква в кайданах (Боротьба українських християн за свою самобутність у XIX ст.) / Дмитро Степовик. – К., 1996. – 112 с.
14. Сумцов М.Ф. Слобожане. Історично-етнографічна розвідка / М.Сумцов. – Харків, 1918. – 238 с.

References

1. Vlasovskiy I. Naris istorii Ukrainkoï Pravoslavnoi Tserkvy / I.Vlasovskiy. – [Reprintne vydannia]. – Niu-York, 1957. – K., 1998. – T.III. – 360 s.
2. Hrekulov Ye.F. Yak pravoslavna tserkva sluzhyla samodержavstvu / Ye.F. Hrekulov. – Kharkiv-Odessa, 1931. – 103 s.
3. Doroshenko D. Pravoslavna tserkva v mynulomu i suchasnomu zhytti ukrainkoho narody / D.Doroshenko. – Berlin, 1940. – 69 s.
4. Dukhovnyi podvih v dele sluzheniia Tserkvi Khristovoi. K 150-letiiu so dnia rozhdenniia i 80-letiiu so dnia konchiny doktora bogosloviia, professora, protoiierieia Timofeia Ivanovicha Butkevicha / A.V. Parfenova. – Kharkov, 2006. – 237 s.
5. Ihnatusha O.M. Instytutitsiiny rozkol pravoslavnoi tserkvy v Ukraini: geneza i kharakter (XIX st. – 30-ti rr. XX st.) / O.M. Ihnatusha. – Zaporizhzhia, 2004. – 440 s.
6. Lototskiy O. Storinky mynuloho / O. Lototskiy. – Varshava, 1932. – 278 s.
7. Mesha V.H. Konfesiinyi ta suspilnyi aspekty rozvytku pravoslavnoi tserkvy v Ukraini 1875–1900 rokiv / V.H. Mesha. – Donetsk, 2007. – 354 s.
8. Miller A. Ukrainskii vopros v politikiie vlastiei i russkom obshchestvennom mnenii (vtoraia polovina XIX v.) / A.Miller. – SPb., 2000. – 260 s.
9. Nadтока H.M. Pravoslavna tserkva v Ukraini: sotsialno-relihiinyi kontekst (1900–1917) / H.M. Nadтока. – K., 1998. – 271 s.
10. Ohienko I. Ukrainka tserkva: Narisy z istorii Ukrainkoï pravoslavnoi tserkvy: U 2 t. / I.Ohienko. – K., 1993. – T.1–2. – 284 s.
11. Polonska-Vasylenko N. Istoriia Ukrainy: u 2 t. / N.Polonska-Vasylenko. – K., 1992. – T.2. – 608 s.
12. Slobodianuk P. Ukrainka tserkva: istoriia ruiny i vidrozhennia / Petro Slobodianuk. – Khmelnytskyi, 2000. – 266 s.

13. Stepovyk D. Tserkva v kaidanakh (borotba ukrainkykh khrystyan za svoiu samobutnist u XIX st.) / D.Stepovyk. – K., 1996. – 112 s.

14. Sumtsov M.F. Slobozhane. Istorychno-ethnografichna rozvidka / M.Sumtsov. – Kharkiv, 1918. – 238 s.

* * *

УДК 930:29-047.37

Нестуля О.О., доктор історичних наук, професор, ректор, завідувач кафедри філософії та політології, Полтавський університет економіки і торгівлі (Україна, Полтава), rektor@uccu.org.ua

Ставлення традиційних релігій до нових релігійних деномінацій у контексті історіографічних досліджень

Здійснено аналіз сутності та особливостей формування міжрелігійного діалогу представників традиційних конфесій (православ'я, католицизму, протестантизму тощо) із репрезентантами нових релігійних деномінацій, котрі були сформовані на межі 1980-1990-х років у контексті новітніх історіографічних досліджень. У дослідженні проаналізовано основні особливості процесу релігійного розвитку, взаємодії нової релігійності та традиційних конфесій для створення можливості наукового спростування упередженого ставлення, конфліктів у стосунках між ними на основі історіографічних джерел. Наголошено на прогресивному крокові на шляху налагодження відносин між традиційною церквою та новими деномінаціями, в основі котрого є те, що діяльність православних церков і нових релігійних рухів зараз стала більше описуватися у засобах масової інформації, науково-популярних виданнях.

Ключові слова: деномінація, дослідження, історіографія, історична релігія, конфесія, новий релігійний рух (НРР), традиційна релігія, церква.

Nestoulia O.O., Doctor of History, Professor, Rector, Head of the Department of Philosophy and Political Science, Poltava University of Economics and Trade (Ukraine, Poltava), rektor@uccu.org.ua

The ratio of traditional religions to new religious denominations in the context of modern historiographical research

The analysis of the nature and characteristics of formation of inter-religious dialogue of representatives of traditional religions (Orthodoxy, Roman Catholicism, Protestantism, etc.) with representatives of new denominations that were formed in the 1980s-1990s in the context of the latest historiographical research. The study analyzed the main features of religious development, the interaction of the new religion and traditional religions to create the possibility of a scientific refutation of bias, conflict between them on the basis of historiographical sources. Noted a progressive step towards the normalization of relations between the traditional and the new church denominations, which is that the activities of the Orthodox churches and new religious movements has now become more described in the media, popular science publications.

Keywords: denomination, research, historiography, historical religion, confession, a new religious movement (NRM), traditional religion, church.

Нестуля А.А., доктор исторических наук, профессор, ректор, заведующий кафедрой философии и политологии, Полтавский университет экономики и торговли, rektor@uccu.org.ua

Отношение традиционных религий к новым религиозным деноминациям в контексте современных историографических исследований

Осуществлен анализ сущности и особенностей формирования межрелигиозного диалога представителей традиционных конфессий (православия, католицизма, протестантизма и др.) с репрезентантами новых религиозных деноминаций, которые были сформированы на рубеже 1980-1990-х годов в контексте новейших историографических исследований. В исследовании проанализированы основные особенности процесса религиозного развития, взаимодействия новой религиозности и традиционных конфессий для создания возможности научного опровержения предвзятого отношения, конфликтов в отношениях между ними на основе историографических источников. Отмечено прогрессивный шаг на пути к налаживанию отношений между традиционной церковью и новыми деноминациями, которым является то, что деятельность православных церквей и новых религиозных движений сейчас стала больше описываться в средствах массовой информации, научно-популярных изданиях.

Ключевые слова: деноминация, исследования, историография, историческая религия, конфессия, новый религиозный движение (НРД), традиционная религия, церковь.

Сучасні тенденції поліпшення ситуації в релігійній сфері, серед яких вихід з небуття традиційних церков і поширення нових релігійних рухів, акцентуючи увагу багатьох дослідників різних країн, не втрачають своєї актуальності. Сім десятиліть насадження атеїзму, важке становище, в якому знаходилися історичні церкви, сприяло формуван-

ню в їх середовищі інстинкту до виживання, упередженого ставлення до проявів конкуренції з боку інших релігійних утворень на пострадянському просторі. Це особливо гостро прослідковується у період поширення та розвитку нових релігійних деномінацій, який припадає на 1990-ті роки.

У згубності процесу атеїзму для духовного і культурного розвитку СРСР переконують дослідження наступних вчених: Л. Андреевої [1], Є. Балагушкіна [5;6], В. Гринько [10], В. Сленського [14], А. Колодного [16-17], Л. Филипович [40-41], О. Шуби [43].

Проблеми, пов'язані з неоднозначним ставленням традиційних релігій до НРР, викликані їх стурбованістю щодо збереження чистоти віровчення, духовної монополії і конкуренції в залученні прихильників, розглядали російські вчені: Є. Балагушкін, Т. Башликов [7], В. Дворніков [12], Л. Мітрохін [26-28], М. Мітрохін [29;30], а також українські дослідники релігій: М. Бабій [4], В. Бондаренко [8], Н. Дудар [13], В. Сленський, Л. Шугаєва [44], О. Шуба.

Зображенню традиційного православ'я як єдино істинної релігії присвятили свої роботи російський теолог А. Кураєв [22-24], богослов О. Осипов [33], котрі виступали з інкримінуванням на адресу нових релігійних рухів з метою їх заборони.

Позицію духовенства домінуючих церков: негативне сприйняття, критичне ставлення, звинувачення НРР передають німецький дослідник Г. Рормозер [35], історики, релігієзнавці, культурологи Є. Арінін [3], В. Бондарчук [34], І. Гагаріна [9], П. Гуревич [11], К. Кааріайнен [18], Л. Карпушевська [19], В. Любашенко [25], М. Мітрохін, Д. Степовик [36], С. Сьомін [37], Б. Фаліков [39], Д. Фурман [42], О. Шуба.

Учений, дослідник історії мормонізму С. Антоненко [2] справедливо підкреслює, що розгортання конфлікту між традиційними і новими релігіями можливо лише за підтримки чинної влади.

Російський дослідник релігії М. Мчедлов [31;38], український вчений В. Сленський впевнені, що тільки толерантне ставлення між представниками традиційних церков і нових релігійних об'єднань можливе для налагодження релігійної ситуації в будь-якій країні.

Проаналізувати сутність та особливості процесу релігійного розвитку, взаємодії нової релігійності та традиційних конфесій для створення можливості наукового спростування упередженого ставлення, конфліктів у стосунках між ними на основі історіографічних джерел є метою цієї статті.

Протягом багатьох років у СРСР цілеспрямовано насаджувався атеїзм. Православ'я, як в Україні, так і в Росії, Білорусії було тільки елементом офіційної політичної системи [43, с.181].

Частині населення, хоч і досить незначній, були прищеплені атеїстичні погляди чи посіяні зерна сумніву щодо правдивості божественних істин, що призвело до зменшення інтересу до існуючих конфесій. Характерно, що саме ці фактори і дали поштовх до проявів широкої зацікавленості новими релігіями та сприяли їх розвитку [5, с.7].

На межі двох епох з'явилася тенденція до неприйняття існуючої атеїстичної парадигми. Але це не означає, що відразу ж зріс вплив традиційних церков [10, с.6]. Результатом кризи існуючої ідеологічної системи стала пропаганда не духовних, а матеріальних цінностей, духовне зубожіння, моральний занепад людини і суспільства. Як відображено в дослідженні М. Кирчанова, ще з другої половини 1980-х років починається активне протистояння між історичними релігіями і нетрадиційними релігійними групами [20, с.5].

Український релігієзнавець В. Сленський вказує на те, що занепокоєння, викликане розвитком і діяльністю нових релігій, є неадекватним, оскільки вони займають особливе місце в житті суспільства і ніколи не приймуть домінуючих позицій щодо традиційних для України релігій [14, с.419].

Стурбованість представників традиційних церков, насамперед, пов'язана з тим, що нетрадиційні релігійні рухи

зміogli залучити до своїх громад невіруючих осіб, які індиферентно ставилися проблем релігії [44, с.246]. Варто наголосити, що зростання чисельності прихильників неорелігій відбувається не за рахунок віруючих православної церкви. Представники офіційного християнства (православного, католицького, протестантського) з нехарактерною для них одноставністю звинувачують нові релігії в «сатанинській спокусі», «спокусах нинішніх часів», «приході Антихриста і кінці світу» [6, с.3].

Причому представники традиційних релігій, особливо православ'я, використовують ненаукові поняття, зокрема «тоталітарна секта», «деструктивний культ», називаючи їх «... сторонніми тілами в суспільному організмі», а їх діяльність – «духовною агресією з-за кордону», вони «... шкодять національній культурі, загрожують духовному і моральному здоров'ю нації», «полюють за духовно слабкими людьми і безкарно гублять їх душі...» [43, с.188].

Хоча ці поняття далекі від наукових термінів, вони передають можливість загрози, яку історичні конфесії вбачають у нових релігійних рухах. [28, с.283-284].

Можемо констатувати, що склалася непрості взаємини між традиційними і нетрадиційними релігіями. Нові релігійні деномінації скористалися можливостями демократичних процесів в Україні, розширенням міжнародних зв'язків і в 1990-ті роки почали інтенсивну місіонерську діяльність. Активне поширення нових релігійних рухів викликало острах у традиційних конфесій. Тому вони сприяли формуванню у свідомості своїх прихожан настороженого, упередженого, в цілому негативного їх сприйняття [34, с.128-129].

Український вчений С. Сьомін констатує, що зіткнення традиційних церков і нових релігій може призвести до виникнення конфліктних ситуацій [37, с.205].

Як наголошується в роботі під редакцією М. Мчедлова, лише толерантне ставлення між представниками різних релігій, у тому числі між традиційними релігіями і новою релігійністю, можливе для налагодження релігійної ситуації у загальносвітовому вимірі. Останнім часом здійснюються спроби внесення змін і доповнень до чинного законодавства з метою визначити правовий статус неорелігійних організацій та регламентувати їх діяльність [43, с.190].

У цьому контексті, український дослідник С. Здіорук відзначає, що зараз згідно з чинним законодавством релігії мають рівноцінний статус з громадськими організаціями, можуть користуватися засобами масової інформації, і в той же час не мають державного впливу [15, с.507].

Російський історик Б. Фаліков зазначає, що не всі представники традиційних церков негативно сприймають поширення нових релігійних рухів. Він описує християн ліберальних поглядів, які переконані, що НРР – це новий прояв духовності, а традиційні християнські церкви самі повинні переглянути власні догматичні погляди, зазначивши зміни в духовному житті людства, і підтримати процес рівноправного діалогу між різними релігійними організаціями [39, с.15-16].

Позиція українського вченого В. Климова узгоджується з попередньою думкою Б. Фалікова в тому, що під час суспільних трансформацій у різних сферах життя, наслідком яких є утворення НРР, представники традиційних релігій неоднозначно реагують на процеси, що відбуваються в суспільстві. В. Климов визначив два типи реагування, першим з яких є відстоювання власної консервативної позиції, згідно з іншим, традиційні релігії здійснюють спроби реформування, змін у власному середовищі, а по відношенню до інших релігій проявляють терпимість, ідуть на поступки [31, с.6-7].

Учені країн на пострадянському просторі впевнені, що методи заперечення і заборони НРР, (можливо, навіть силові), які широко використовуються у суспільстві представниками традиційних церков, влади, партійними органами, засобами масової інформації, є некоректними, а їх використання може викликати лише опір, збільшення кіль-

кості незадоволених і призвести до підвищення напруги в релігійній ситуації [44,с.245].

Український дослідник М. Новиченко вважає домінуючою причиною міжцерковних конфліктів внутрішній і зовнішньополітичний фактор: активну боротьбу зарубіжних релігійних місій за прихильність віруючих усіх без винятку церков України та упереджене ставлення представників влади [32,с.17].

В. Єленський заперечує упереджене ставлення до нової релігійності і стверджує, що єдино можливим шляхом є академічний аналіз НРР [36, с. 388-390]. Прогресивно налаштовані представники історичних церков, зокрема, офіційного православ'я і католицизму, відзначають, що вагомим чинником, який сприяє розвитку НРР, є саме недовіки, існуючі в традиційних конфесіях [14,с.385]. Але багато дослідників упевнені, що поширення нових релігій продиктовано саме їх перевагами.

На даний момент відчувається поліпшення відносин між новими релігійними рухами і традиційними церквами, і цей процес можна констатувати як досить стабільний.

Російський учений Є. Балагушкін зазначає, що за короткий історичний період відбулися суттєві зміни у політичних поглядах віруючих, релігійних лідерів Руської православної церкви [6,с.26].

Догматична критика нових релігій, яка сьогодні набула широкого поширення в масових виданнях, викликає подив неточним розумінням суті предмета, відсутністю з їх боку наукового аналізу: до нових релігій відносять іслам, мормонів, свідків Єгови, окультизм і спиритизм, приєднуючи їх до сатанізму.

Таким чином, прагнення до сприйняття віровчення представниками різних етнічних груп, узагальненість основних релігійних принципів є визначальними асадами нових релігійних рухів, що поєднує їх з історичними релігіями, зокрема, з християнством, як можливість мирного співіснування. Прогресивним кроком на шляху налагодження відносин між традиційною церквою та новими деномінаціями є те, що діяльність православних церков у нових релігійних рухів зараз стала більше описуватися у засобах масової інформації, науково-популярних виданнях.

Однак, в історіографічному пошуку українських та зарубіжних дослідників залишається недостатньо прослідкованою проблема діалогу між історичними та новими релігійними об'єднаннями, що потребує більш глибокого вивчення.

Список використаних джерел

1. Андреева Л. А. Процесс дехристианизации в России и возникновение квазирелигиозности в XX веке / Лариса Анатольевна Андреева // *Общественные науки и современность*. – 2003. – № 1. – С. 90–100.
2. Антоненко С. Г. Мормоны в России: путь длиной в столетие / Сергей Георгиевич Антоненко. – М.: ООО Родина, 2007. – 304 с.: ил.
3. Аринин Е. И. Психология религии: [учеб. пособие для студентов специальности «Религиоведение»] / Евгений Игоревич Аринин, Ирина Дмитриевна Нефедова. – Владимир: Ред.-издат. комплекс ВлГУ, 2005. – 108 с.
4. Бабій М. Безальтернативність багатоконфесійності / Михайло Бабій // *Людина і світ*. – 2004. – № 5. – С. 21–25.
5. Балагушкін Е. Г. Нетрадиционные религии в капиталистических странах Запада и их влияние на молодежь / Евгений Геннадьевич Балагушкін. – М.: Издательство Московского университета, 1980. – 103 с.
6. Балагушкін Е. Г. Проблемы морфологического анализа религий / Евгений Геннадьевич Балагушкін. – М.: Институт философии РАН, 2003. – 218 с.
7. Башлыков Т. В. Тенденции развития религиозной ситуации на территории Магаданской области в 2000–2006 гг.: [науч. издание] / Тимофей Васильевич Башлыков. – Магадан: Кордис, 2006. – 102 с.

8. Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку / Віктор Бондаренко // *Людина і світ*. – 2003. – № 12. – С. 36–39.

9. Гагарина И. Ю. Русское мистическое сектанство XVIII – начала XXI вв.: исторический и социально-психологический аспекты: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Ирина Юрьевна Гагарина. – М., 2011. – 24 с.

10. Гринько В. В. Велике Біле Братство як неорелігійний феномен / Валерій Володимирович Гринько. – К.: [б. в.], 1998. – 87 с.

11. Гуревич П. С. Религиоведение: [учебн. пособ.] / Павел Семенович Гуревич. – М.; Воронеж: Издательство Московского психолого-социального института: Издательство НПО «МОДЭК», 2005. – 696 с. – (Серия «Библиотека студента»).

12. Дворников В. В. История новых религиозных движений в Украине в 90-е годы XX века: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история» / Виктор Викторович Дворников. – Воронеж, 2006. – 23 с.

13. Дудар Н. П. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади) / Надія Павлівна Дудар, Людмила Олександрівна Филипович. – К.: Наукова думка, 2000. – 132 с.

14. Єленський В. С. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східно-європейських суспільств: фокус на Україні / Віктор Євгенович Єленський. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 419 с.

15. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: [монографія] / Сергій Іванович Здіорук. – К.: Знання України, 2005. – 552 с.

16. Історія релігії в Україні: у 10 т. / за ред. А. Колодного; редкол.: Колодний А. (голова) [та ін.]. – К.: [б. в.], 2010. – . – Т. 8: Нові релігії України. – 2010. – 828 с.

17. Історія релігії в Україні: у 10 т. / за ред. А. Колодного; редкол.: Колодний А. (голова) [та ін.]. – К.; Дрогобич: Коло, 2003. – . – Т. 10: Релігія і Церква роки незалежності України. – 2003. – 616 с.

18. Кааріайнен К. Люди на тающей льдине (Ценностные ориентации религиозной элиты России) / Киммо Кааріайнен, Дмитрий Ефимович Фурман // *Вопросы философии*. – 1999. – № 1. – С. 27–39.

19. Карпушевская Л. А. Трансформация христианских идей в вероучении неокультов / Людмила Антоновна Карпушевская // *Христианства у гістарычным лёсе беларускага народа: [зб. навук. арт. / рэдкал.: Марозава С. В. і ін.]. – Гродна: ГрДУ, 2008. – С. 183–185.*

20. Кирчанов М. В. «И снова утверждаю свой Сион»: религиозный и секулярный национализм в Америке / Максим Валерьевич Кирчанов. – Воронеж: Факультет международных отношений, 2010. – 272 с.

21. Климов В. В. Свобода совести, церква, релігійність в українському суспільстві періоду незалежності: вибрані статті / Валерій Володимирович Климов. – К.: Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2009. – 370 с.

22. Кураев А. Второе пришествие апокрифов / Андрей Кураев // *Мифы о вере и церкви: откуда они берутся?* – М.: Даниловский благовестник, 2009. – С. 87–112.

23. Кураев А. Все ли равно, как верить?: [сб. статей по сравнительному богословию] / Андрей Кураев. – М.: Издательство Братства Святителя Тихона, 1994. – 176 с.

24. Кураев А. О нашем поражении / Андрей Кураев. – СПб.: Светлояр: Фонд Благовест, 1999. – 540 с.

25. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / Вікторія Іванівна Любашенко. – [2-е вид. виправ. і доп.]. – К.: Поліс, 1995. – 350 с.: іл.

26. Митрохин Л. Н. Религии «Нового века» / Лев Николаевич Митрохин. – М.: Советская Россия, 1985. – 160 с.

27. Митрохин Л. Н. Религиозные «культы» в США / Лев Николаевич Митрохин. – М.: Знание, 1984. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Научный атеизм», № 6).

28. Митрохин Л. Н. Религия и культура (философские очерки) / Лев Николаевич Митрохин. – М.: Институт философии РАН, 2000. – 318 с.

29. Митрохин Н. Религия и образование в России / Николай Митрохин // *Международный журнал по Мультикультурным*

Обществам [«Религиозное многообразие Российской Федерации (русская версия)»]. – 2000. – Вып. 2, № 2. – С. 41–63.

30. Митрохин Н. Русская православная церковь: современное состояние и актуальные проблемы / Николай Митрохин. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 648 с.

31. Мчедлов М. П. Религиозны ли молодые россияне? / Михаил Петрович Мчедлов // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 2005. – № 2 (74) (апрель–июнь). – С. 38–45.

32. Новиченко М. Міжконфесійні конфлікти в Україні: причини і наслідки / Микола Новиченко // Людина і світ. – 1995. – № 9. – С. 16–18.

33. Осипов А. И. Путь разума в поисках истины / Алексей Ильич Осипов. – Краматорск: Издательство ЗАО Тираж-51, 2002. – 431 с.

34. Релігійна політика в Україні у 1960-х – 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / Петро Миколайович Бондарчук, Віктор Михайлович Даниленко, Віктор Олександрович Крупина, Олег Нарцизович Кубальський; [відп. ред. В. М. Даниленко]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 210 с.

35. Рормозер Г. Ситуация христианства в эпоху «постмодерна» глазами христианского публициста / Гюнтер Рормозер // Вопросы философии. – 1991. – № 5. – С. 75–86.

36. Степовик Д. В. Релігії світу / Дмитро Власович Степовик. – К.: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. – 111 с. – (Бібліотека українця; № 3-2).

37. Сьомін С. В. Міжнародні християнські організації та національна безпека України : [монографія] / Сергій Валерійович Сьомін. – К.: НІСД, 1999. – 267 с. – (Сер. «Гуманітарна політика і духовна культура»; Вип. 5).

38. Толерантність / [общ. ред. М. П. Мчедлова]. – М.: Республика, 2009. – 357 с.

39. Фаликов Б. «Новый век»: назад в будущее / Борис Фаликов // Наука и религия. – 2010. – № 12. – С. 12–16.

40. Филипович Л. Неорелігії: поява і стосунки з державою / Людмила Филипович // Рідна школа. – 1996. – № 2. – С. 72–74.

41. Филипович Л. Нетрадиційна релігійність і процеси національної ідентичності в сучасній Україні / Людмила Филипович // Українське релігієзнавство. – 2001. – № 20. – С. 64–72.

42. Фурман Д. Е. Религиозность в России в 90-е годы XX – начале XXI века / Дмитрий Ефимович Фурман, Киммо Каариянен. – М.: ИЕ РАН: Издательство Огни ТД, 2006. – 92 с.

43. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) / Олексій Васильович Шуба. – К.: Криниця, 1999. – 324 с.

44. Шугаєва Л. М. Православне сектантство в Україні: особливості трансформації : [монографія] / Людмила Михайлівна Шугаєва. – Рівне: ПП І. О. Самборський, 2007. – 320 с.

References

1. Andreeva L. A. Protses dekhristianizatsii v Rossii i vozniknovenie kvazireligioznosti v HH veke / Larisa Anatolevna Andreeva // Obschestvennyye nauki i sovremennost. – 2003. – № 1. – S. 90–100.

2. Antonenko S. G. Mormony v Rossii: put dlinoy v stoletie / Sergey Georgievich Antonenko. – М.: ООО Rodina, 2007. – 304 s.: il.

3. Arinin E. I. Psihologiya religii: [ucheb. posobie dlya studentov spetsialnosti «Religiovedenie»] / Evgeniy Igorevich Arinin, Irina Dmitrievna Nefedova. – Vladimir: Red.-izdat. kompleks VIGU, 2005. – 108 s.

4. Bably M. Bezalternativnist bagatokonfesijnosti / Mihaylo Bably // Lyudina i svit. – 2004. – № 5. – S. 21–25.

5. Balagushkin E. G. Netraditsionnyye religii v kapitalisticheskikh stranah Zapada i ih vliyanie na molodezh / Evgeniy Gennadevich Balagushkin. – М.: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1980. – 103 s.

6. Balagushkin E. G. Problemy morfologicheskogo analiza religiy / Evgeniy Gennadevich Balagushkin. – М.: Institut filosofii RAN, 2003. – 218 s.

7. Bashlyikov T. V. Tendentsii razvitiya religioznoy situatsii na territorii Magadanskoj oblasti v 2000–2006 gg.: [nauch. izdanie] / Timofey Vasilevich Bashlyikov. – Magadan: Kordis, 2006. – 102 s.

8. Bondarenko V. Religiyne zhittya v suchasny Ukraini: stan, tendentsiyi ta problemi rozvitku / Viktor Bondarenko // Lyudina i svit. – 2003. – № 12. – S. 36–39.

9. Gagarina I. Yu. Russkoe misticheskoe sektantstvo XVIII – nachala XXI vv.: istoricheskij i sotsialno-psihologicheskij aspektiy: avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni kand. ist. nauk: spets. 07.00.02 «Otechestvennaya istoriya» / Irina Yurevna Gagarina. – М., 2011. – 24 s.

10. Grinko V. V. Velike Bile Bratstvo yak neoreligiyniy fenomen / Valeriy Volodimirovich Grinko. – К.: [b. v.], 1998. – 87 s.

11. Gurevich P. S. Religiovedenie: [uchebn. posob.] / Pavel Semenovich Gurevich. – М.; Voronezh: Izdatelstvo Moskovskogo psihologo-sotsialnogo instituta: Izdatelstvo NPO «MODEK», 2005. – 696 s. – (Seriya «Biblioteka studenta»).

12. Dvornikov V. V. Istoriya novyih religioznyih dvizheniy v Ukraine v 90-e godiy XX veka: avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni kand. ist. nauk: spets. 07.00.03 «Vseobschaya istoriya» / Viktor Viktorovich Dvornikov. – Voronezh, 2006. – 23 s.

13. Dudar N. P. Novi religijni techiyi: ukrajynskiy kontekst (oglyad, dokumenty, perekladi) / Nadiya Pavlivna Dudar, Lyudmila Oleksandrivna Filipovich. – К.: Naukova dumka, 2000. – 132 s.

14. Elenskiy V. E. Religiya pislya komunizmu. Religiyno-sotsialni zmini v protsesi transformatsiyi tsentralno- i shidnoevropejskikh suspilstv: fokus na Ukrajini / Viktor Evgenovich Elenskiy. – К.: NPU imeni M. P. Dragomanova, 2002. – 419 s.

15. Zdioruk S. I. Suspilno-religiyni vidnosini: vikliki Ukrajini XXI stolittya: [monografiya] / Sergiy Ivanovich Zdioruk. – К.: Znannya Ukrajini, 2005. – 552 s.

16. Istoriya religiyi v Ukrajini: u 10 t. / za red. A. Kolodnogo; redkol.: Kolodnyy A. (golova) [ta In.]. – К.: [b. v.], 2010 – Т. 8: Novi religiyi Ukrajini. – 2010. – 828 s.

17. Istoriya religiyi v Ukrajini: u 10 t. / za red. A. Kolodnogo; redkol.: Kolodnyy A. (golova) [ta In.]. – К.; Drohobich: Kolo, 2003 – Т. 10: Religiyi i Tserkva rokiv nezalezhnosti Ukrajini. – 2003. – 616 s.

18. Kaariaynen K. Lyudi na tayuschey ldine (Tsennostnyie orientatsii religioznoy elityi Rossii) / Kimmo Kaariaynen, Dmitriy Efimovich Furman // Voprosy filosofii. – 1999. – № 1. – S. 27–39.

19. Karpushevskaya L. A. Transformatsiya hristianskikh idey v verouchenii neokultov / Lyudmila Antonovna Karpushevskaya // Hryistslyanstva u gIstaryichnyim lYose belaruskaga naroda: [zb. navuk. art. / redkal.: Marozava S. V. I In.]. – Grodna: GrDU, 2008. – S. 183–185.

20. Kirchanov M. V. «I snova utverdzhzhu svoy Sion»: religioznyiy i sekulyarniy natsionalizm v Amerike / Maksim Valerevich Kirchanov. – Voronezh: Fakultet mezhdunarodnyih otnosheniy, 2010. – 272 s.

21. Klimov V. V. Svoboda sovisti, tserkva, religiyist v ukrajynskomu suspilstvi periodu nezalezhnosti: vibrani statii / Valeriy Volodimirovich Klimov. – К.: Viddlennyya religieznavstva Institutu filosofiyi Im. G. S. Skovorodi NAN Ukrajini, 2009. – 370 s.

22. Kuraev A. Vtoroe prishestvie apokrifov / Andrey Kuraev // Mifyi o vere i tserkvi: otкуда oni berutsya? – М.: Danilovskiy blagovestnik, 2009. – S. 87–112.

23. Kuraev A. Vse li ravno, kak verit?: [sb. statey po sravnitelnomu bogosloviyu] / Andrey Kuraev. – М.: Izdatelstvo Bratstva Svyatitelya Tihona, 1994. – 176 s.

24. Kuraev A. O nashem porazhenii / Andrey Kuraev. – SPb.: Svetloyar: Fond Blagovest, 1999. – 540 s.

25. Lyubaschenko V. I. Istoriya protestantizmu v Ukrajini: kurs lektsiy / Viktoriya Ivanivna Lyubaschenko. – [2-e vid. viprav. I dop.]. – К.: Polis, 1995. – 350 s.: il.

26. Mitrohin L. N. Religii «Novogo veka» / Lev Nikolaevich Mitrohin. – М.: Sovetskaya Rossiya, 1985. – 160 s.

27. Mitrohin L. N. Religioznyie «kultyyi» v SShA / Lev Nikolaevich Mitrohin. – М.: Znanie, 1984. – 64 s. – (Novoe v zhizni, nauke, tehnikе. Ser. «Nauchnyiy ateizm», № 6).

28. Mitrohin L. N. Religiya i kultura (filosofskie ocherki) / Lev Nikolaevich Mitrohin. – М.: Institut filosofii RAN, 2000. – 318 s.

29. Mitrohin N. Religiya i obrazovanie v Rossii / Nikolay Mitrohin // Mezhdunarodnyiy zhurnal po Multikulturnym Obschestvam [«Religioznoe mnogoobrazie Rossiyskoy Federatsii (pusskaya versiya)»]. – 2000. – Vyip. 2, № 2. – S. 41–63.

30. Mitrohin N. Russkaya pravoslavnaya tserkov: sovremennoe sostoyanie i aktualnyie problemy / Nikolay Mitrohin. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2004. – 648 s.

31. Mchedlov M. P. Religiozni li molodyie rossiyane? / Mihail Petrovich Mchedlov // Monitoring obshchestvennogo mneniya: ekonomicheskie i sotsialnyie peremeny. – 2005. – № 2 (74) (aprel'iyun). – S. 38–45.

32. Novichenko M. Mizhkonfesiyni konflikti v Ukraini: prichini i naslidki / Mikola Novichenko // Lyudina i svit. – 1995. – № 9. – S. 16–18.

33. Osipov A. I. Put razuma v poiskah istiny / Aleksey Ilich Osipov. – Kramatorsk: Izdatelstvo ZAO Tirazh-51, 2002. – 431 s.

34. Religiyna politika v Ukraini u 1960-h – 1980-h rokah i suchasna praktika mizhkonfesiynih vidnosin / Petro Mikolayovich Bondarchuk, Viktor Mihaylovich Danilenko, Viktor Oleksandrovich Krupina, Oleg Nartsizovich Kubalskiy; [vidp. red. V. M. Danilenko]. – K.: Institut Istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. – 210 s.

35. Rormozer G. Situatsiya hristianstva v epohu «postmoderna» glazami hristianskogo publitsista / Gyunter Rormozer // Voprosy filosofii. – 1991. – № 5. – S. 75–86.

36. Stepovik D. V. Religiyi svitu / Dmitro Vlasovich Stepovik. – K.: PBP «FotovIdeoservIs», 1993. – 111 c. – (Biblioteka ukraintysya; № 3-2).

37. Somin S. V. Mizhnarodni hristiyanski organzatsiyi ta natsionalna bezpeka Ukrainy: [monografIya] / Sergiy Valeriyovich Somin. – K.: NISD, 1999. – 267 s. – (Ser. «Gumanitarna politika i duhovna kultura»; Vip. 5).

38. Tolerantnost' / [obsch. red. M. P. Mchedlova]. – M.: Respublika, 2009. – 357 s.

39. Falikov B. «Novyy vek»: nazad v budushee / Boris Falikov // Nauka i religiya. – 2010. – № 12. – S. 12–16.

40. Filipovich L. Neoreligiyi: poyava i stosunki z derzhavoyu / Lyudmila Filipovich // Ridna shkola. – 1996. – № 2. – S. 72–74.

41. Filipovich L. Netraditsiyna religiyist i protsesi natsionalnoy identichnosti v suchasny Ukrainy / Lyudmila Filipovich // Ukrayinske religieznavstvo. – 2001. – № 20. – S. 64–72.

42. Furman D. E. Religioznost v Rossii v 90-e gody XX – nachale XXI veka / Dmitriy Efimovich Furman, Kimmo Kaariaynen. – M.: IE RAN: Izdatelstvo Ogni TD, 2006. – 92 s.

43. Shuba O. V. Religiya v etnonatsionalnomu rozvitku Ukrainy (politologichniy analiz) / Oleksiy Vasilovich Shuba. – K.: Krinitsya, 1999. – 324 s.

44. Shugaeva L. M. Pravoslavne sektantstvo v Ukrainy: osoblivosti transformatsiyi: [monografIya] / Lyudmila Mihayl'vna Shugaeva. – Rivne: PP I. O. Samborskiy, 2007. – 320 s.

* * *

УДК 930.25

Словських У.О., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри політології та правознавства, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Луганськ), ulla1984@mail.ru

Листи та телеграми українських товариств і організацій до Тимчасового уряду з фондів Державного архіву Російської Федерації як джерело з історії формування політичної свідомості населення України навесні 1917 р.

Метою статті є аналіз листів і телеграм українських товариств та організацій до Тимчасового уряду, що зберігаються у фонді 1800 «Департамент загальних справ Міністерства внутрішніх справ Тимчасового уряду» Державного архіву Російської Федерації, в якості джерел з історії формування політичної свідомості населення України навесні 1917 р. Використані методи дослідження: архівна евристика, історико-типологічний метод, методи джерелознавчого аналізу та синтезу. Визначено особливості відображення групової та масової політичної свідомості у телеграмах та листах українських військових рад, товариств та інших національних осередків в армії, українських громад окремих міст та сіл, національних організацій робітників-українців, суспільно-політичних організацій проросійського спрямування, що діяли на території України. Доведено, що досліджені телеграми і листи свідчать про піднесення політичної свідомості населення України, активізацію українського руху на початковому етапі Української революції.

Ключові слова: листи, телеграми, історичні джерела, політична свідомість, Українська революція 1917–1920 рр.

Elovskych U.O., Ph.D. in history, Senior Lecturer, Department of Political Science and Law, Lugansk Taras Shevchenko National University (Ukraine, Lugansk), ulla1984@mail.ru

Letters and telegrams from Ukrainian societies and organizations to the Provisional Government keeps in the State Archives of the Russian Federation as the source at the formation of Ukrainian political consciousness in the spring of 1917

The aim of the article is analysis of letters and telegrams from Ukrainian societies and organizations Provisional Government, keeps at the Fund number 1800 with a name «Department of General Affairs of the Ministry of Internal Affairs of the Provisional Government» at the State Archive of the Russian Federation as sources in history of forming Ukrainian people's political consciousness spring of 1917. The used research methods: archives heuristics, historical and typological method, methods of historical analysis and synthesis. The features reflect the political reality of the group and of mass political consciousness in the telegrams and letters of Ukrainian military councils, societies, and other national entities in the army, Ukrainian communities of selected cities and villages, national organizations of workers, Ukrainians, political organizations that had pro-Russian direction and operated at the territory of Ukraine. It is proved that the investigated telegrams and letters indicate the rise of political consciousness of the Ukrainian population, activation of the Ukrainian movement in the initial stage of the Ukrainian revolution.

Keywords: letter, telegram, historic sources, political consciousness, Ukrainian revolution 1917–1920 years.

Словських У.А., кандидат історических наук, старший преподаватель кафедры политологии и правоведения, Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Луганск), ulla1984@mail.ru

Письма и телеграммы украинских обществ и организаций Временному правительству из фондов Государственного архива Российской Федерации как источник по истории формирования политического сознания населения Украины весной 1917 г.

Целью статьи является анализ писем и телеграмм украинских обществ и организаций Временному правительству, хранящихся в фонде 1800 «Департамент общих дел Министерства внутренних дел Временного правительства» Государственного архива Российской Федерации, в качестве источников по истории формирования политического сознания населения Украины весной 1917 г. Исползованные методы исследования: архивная эвристика, историко-типологический метод, методы источниковедческого анализа и синтеза. Определены особенности отражения группового и массового политического сознания в телеграммах и письмах украинских военных советов, обществ и других национальных образований в армии, украинских общин отдельных городов и сел, национальных организаций рабочих-украинцев, общественно-политических организаций пророссийского направления, которые действовали на территории Украины. Доказано, что исследованные телеграммы и письма свидетельствуют о подъеме политического сознания населения Украины, активизацию украинского движения на начальном этапе Украинской революции.

Ключевые слова: письма, телеграммы, исторические источники, политическое сознание, Украинская революция 1917–1920 гг.

Політична свідомість відображає рівень сприйняття та усвідомлення політичної реальності різними соціальними суб'єктами – індивідами, групами, спільнотами, суспільними класами тощо. Вивчення політичної свідомості є